

ПОВІДОМЛЕННЯ, МАТЕРІАЛИ, РЕЦЕНЗІЇ

Мирослав Кратко

ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА КРАВЧУКА

© Кратко М. І., 2013

Відаючи шану пам'яті видатного вченого математика Володимира Левицького, піонера опрацювання на Західній Україні української наукової термінології в галузі точних наук – математики, фізики, хімії, я на Врочистій Академії в його честь, яка відбулася в Національному університеті «Львівська політехніка» 29 вересня 2012 р. під час проведення XII Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології *СловоСвіт 2012*», говорив про його молодшого колегу, такого самого піонера в опрацюванні української математичної термінології на Україні Наддніпрянській Михайла Кравчука. Хоч Михайло Кравчук був на 20 років молодший за Левицького, це не заважало вченим підтримувати тісні, можна сказати, навіть дружні, зв'язки один з одним. У доносі поданому в спец. відділ АН УРСР (фактично, філіал НКВД при Академії) тодішній учений секретар Інституту математики про ці зв'язки писав таке (цитуємо мовою оригіналу):

«При выборе новых академиком в Академию Наук УССР в 1929 году Кравчук внес кандидатуру Левицкого в академики, подал хвалебные материалы о Левицком, при чем пишет, что 30-летний юбилей деятельности Левицкого в 1927 году *дав нагоду й на Україні Західній як і Наддніпрянській звести підсумки роботи ювілянта та особливо яскраво виявив все значіння цієї видатної постаті вченого, педагога, громадського діяча в історії української культури.*

Тот же Кравчук пишет, что Левицкий состоит почетным членом Киевского математического общества, председателем которого в то время был Кравчук. Через несколько лет Левицкий прислал математ. обществу из Львова письмо, в котором объявлял о своем выходе из общества в связи с тем, что, по его мнению, коммунисты и комсомольцы выживают из математического общества украинских ученых – он имел в виду такого «ученого» как Можар (арестованный органами НКВД). Президиум общества тогда поручил Кравчуку дать ответ на это враждебное выступление Левицкого, но Кравчук отказался писать, хотя с Левицким он все время имел переписку и всячески старался перетянуть его на Советскую Украину».

З листів М. Кравчука до В. Левицького, опублікованих Павлом Хобзеєм, дізнаємося, що вчені посилали один одному відбитки своїх наукових праць, що Левицький сприяв друкуванню праць Кравчука в «Наукових записках НТШ», а Кравчук, у свою чергу, праць Левицького у виданнях Української Академії наук. Вони обговорювали математичні проблеми, над вирішенням яких працювали, і, якщо в одного з'являлася ідея, як можна розв'язати проблему, над якою працював другий, він не таїв її щоб потихеньку від товариша, використовуючи вже все напрацьоване ним добитися результату, як це часто роблять нині, стараючись виставити себе «розумнішим», а відразу повідомляв колезі, не претендуючи, що при публікації буде вказано й на його вклад. У листах маємо кілька таких випадків. Коли ж вони працювали спільно над однією проблемою і вклад кожного був рівноцінний, публікація йшла за двома прізвищами. Такі публікації в Кравчука з Левицьким також є.

Михайло Пилипович Кравчук народився 10 жовтня 1892 року в селі Човниця Ківерцівського району Волинської області. Середню освіту одержав у Луцькій гімназії, вищу – на математичному відділенні Університету Святого Володимира в Києві. В 1924 році став доктором математичних наук, в 1929 році був обраний дійсним членом Всеукраїнської Академії наук.

Михайло Кравчук, як і Володимир Левицький, був математиком широкого профілю. Його праці стосуються проблем алгебри, теорії чисел, теорії функцій дійсної та комплексної змінних,

теорії диференційних та інтегральних рівнянь, математичної статистики й теорії ймовірностей тощо. Він автор понад 180 праць. Великої ваги надавав Кравчук математичній освіті – викладав математику майже в усіх київських вищих навчальних закладах (університет, інститути: політехнічний, авіаційний, сільськогосподарський, ветеринарний, харчової промисловості та ін.).

Кравчук, як і Левицький, був щирим українським патріотом. «Моя любов – Україна і математика» – говорив учений. Він любив свою Батьківщину, свій народ, і старався якомога більше користі принести йому.

Як математик, прагнув прославити українську математику у світі, друкував свої праці в тодішніх найпрестижніших математичних журналах у Франції, Німеччині, Італії (в Україні свої наукові праці Кравчук друкував лише українською мовою, розмовляв і читав лекції студентам по-українськи). Математичний світ нині знає «поліноми Кравчука», «метод моментів Кравчука», інші його важливі математичні досягнення.

Як патріот своєї Батьківщини, Кравчук брав активну участь у всіх заходах, що стосувалися розбудови науки й освіти в Україні. Це і закладання перших українських шкіл і перших українських університетів (народного і державного), і створення української математичної термінології та написання українською мовою підручників з математики для учнів середніх шкіл і студентів вищих навчальних закладів, і гуртування наукових математичних сил в Академії наук та на математичних кафедрах вузів. Кравчук знав, що розбрат між українцями сіють вороги української державності і усіма силами протиставився цьому, старався щоб українці західні й східні відчули себе одним народом. Звідси його членство в НТШ і дружба з ученими Західної України, протегування при обранні їх до Української Академії наук.

До 1930 року авторитет Кравчука, як талановитого вченого, і популярність серед студентства, як прекрасного лектора, постійно зростала. Та із середини 1930 року небо Кравчука почали затягувати хмари, а в 1937 році вдарив і грім. Що ж такого трапилось в 1930 році?

У березні-квітні цього року відбувся перший великий погром української творчої інтелігенції – суд над членами сфабрикованої в ГПУ «Спілки визволення України» (СВУ), який широко висвітлювався в пресі й на радіо. Що таємним режисером і диригентом спектаклю під назвою «суд над членами СВУ» був сам Сталін свідчить така його телеграма:

Шифром

Харьков — Косиору, Чубарю.

Когда предполагается суд над Ефремовым и другими? Мы здесь думаем, что на суде надо развернуть не только повстанческие и террористические дела обвиняемых, но и медицинские фокусы, имевшие своей целью убийство ответственных работников. Нам нечего скрывать перед рабочими грехи своих врагов. Кроме того, пусть знает так называемая «Европа», что репрессии против контрреволюционной части спецов, пытающихся отравить и зарезать коммунистов-пациентов, имеют полное «оправдание» и по сути дела бледнеют перед преступной деятельностью этих контрреволюционных мерзавцев. Наша просьба согласовать с Москвой план ведения дела на суде.

И. Сталин 2.1.30 г. 16-45

У газетах було надруковано, що громадським обвинувачувачем на процесі СВУ буде молодий академік – математик Михайло Кравчук. Мабуть це було зроблено без його відома й трапився конфуз: від такої «честі» Кравчук відмовився. Довелося шукати іншого, більш покладистого. Можливо, про це доповіли навіть Сталіну. Як би там не було, Кравчук відразу відчув, що влада ним незадоволена, хоч «органи», як тоді називали НКВД, його поки що не чіпали. Почалося з того, що Кравчука почали звинувачувати в тому, що він ставить занадто високі вимоги до знань студентів і таким чином зриває плани підготовки висококваліфікованих кадрів для країни. Пізніше звинуватили в тому, що у своїх математичних працях і в лекціях він не користується марксистсько-ленінською філософією. Ці питання виносилися на розгляд Вчених рад і на засідання відповідних кафедр, і Кравчуку доводилося давати пояснення. Далі – більше, «органи» взяли за учнів Кравчука. Заарештували двох його учнів, наукових співробітників Інституту математики, одного з них розстріляли.

Нарешті дійшла черга й до Кравчука У вересні 1937 року було розпочато широку публічну кампанію його шельмування. В Академії наук створили спеціальну комісію на чолі з академіком Гольдманом для розслідування «злочинної діяльності» Кравчука. В усіх вузах, де він викладав, скли-

кали загальні збори на яких раніше шанованого професора обливали брудом. Щоб ви змогли відчутти дух цієї кампанії, наведу лише один витяг зі статті проти Кравчука, надрукованої в тодішній центральній газеті «Комуніст»:

«Ще задовго до виборів в академіки Кравчук був тісно зв'язаний з буржуазно-націоналістичною зграєю, систематично листувався з націоналістичними вишкребками, які знайшли притулок у панській Польщі. Кравчук всіляко сприяв польському шпигуну Чайковському пробратися до Радянського Союзу, намагався влаштувати його на роботу заступника директора Інституту математики. Нахабство Кравчука зайшло так далеко, що коли шпигуна викрили, його покровитель заявив, нібито «ця людина жила інтересами нашої науки, нашої філософії, нашої ідеології».

Довгий час Кравчук намагався перетягти на роботу в Академію наук УРСР і навіть в академіки буржуазного націоналіста Левицького, що жив в Польщі, хоч цей фашист у листуванні з Кравчуком весь час кидав брудні наклепи на Радянську Україну. У 1930 році наукова громадськість вирішила доручити Кравчукові виступити на процесі націоналістичної контрреволюції – СВУ – громадським обвинувачем. Кравчук відмовився. Тепер виявляється, що під час процесу підсудні називали й прізвище Кравчука як націоналіста. Цілком зрозуміло, чого він не хотів виступати на суді».

Не стану далі вдаватися у деталі цієї брудної справи, усе це можна знайти в книжці «Голгофа академіка Кравчука» виданій у Луцьку в минулому році. Щоб продемонструвати, яке враження справляє ця книжка, наведу лише два відгуки на неї: один з Києва і один з Москви.

Київський математик академік Березанський пише:

Дорогий Мирослав Іванович,

Дякую за книжку про Кравчука. Вона на мене справила величезне враження – її потрібно прочитати кожному математику з України, і не тільки з України, і не тільки математику. Окремі моменти з життя Кравчука я знав, але те, що є в книзі, справляє приголомшливе враження – такого знищення інтелігенції і науки як в Україні, не було ніде. Про причетність до цього Боголюбова я чув, але що це було в такій мірі – вперше побачив. Якщо Вам буде потрібна моя поміч у зв'язку з цією книгою – я готовий її надати. Дуже жаль, що книжка вийшла таким малим тиражем.

Ваш Юрій Березанський.

З Москви пише професор Сергій Демидов, завідувач сектора історії математики в Інституті історії природознавства і техніки Російської Академії наук:

Дорогой Мирослав Іванович,

Только вчера прочитал присланный Вами уже давно материал по «делу Кравчука». Материал уникальный. Лишь его первую часть можно ставить в параллель с «Делом Лузина», ибо «второй части», к счастью для Лузина, у него не было: пронесло. Что касается «первой части» (до ареста), то параллели очевидны. Не проглядывается только свой «генеральный штаб» – свои Мехлисы и Кольманы, которые для своих целей (партийных и карьерных) ловко использовали конфликтную ситуацию в Киевском математическом обществе: ведь кто-то прислал к престарелому Граве журналиста. Мы не знаем, как бы себя повели московские математики в случае ареста Лузина. Киевские повели себя достойно: ни один из них (включая людей находившихся с Кравчуком в плохих отношениях) не поддержал в беседах с сотружниками Органов политические обвинения. Всё это страшно. И если бы под пыточный пресс попал Лузин, то вряд ли, как и Кравчук, он не подписал бы против себя обвинений. Точно так же, как в материалах по делу Флоренского, следователи на всякий случай собирают материалы против Граве и Кравчука. На всякий случай. Может пригодятся. К счастью, не пригодились.

Ваш Сергей Демидов.

Арештували Кравчука 21 лютого 1938 року. У щоденнику академіка Вернадського знаходимо запис:

«22. 03. 1938. Лузін розповідав мені, що два місяці тому був у нього Кравчук – праці його вартісні – і говорив про цькування та обшуки в українських національних колах. Кравчук написав листа Сталіну. Через місяць був у нього військовий, залагодилося, А тепер він заарештований».

Можна догадуватися, чому Кравчук звертався до Лузіна. Щось подібне до того, що звалилося на Кравчука, переживав трохи раніше московський математик академік М. Лузін. Це коштувало йому нервів, але його не арештували й навіть звання академіка не позбавили. Лише звільнили з роботи в Математичному інституті й Московському університеті. Від арешту Лузіна спас лист П. Капиці до Молотова, після якого «справу академіка Лузіна» згорнули. Мабуть Лузін порадив Кравчукові написати листа Сталіну.

Та лист Кравчука такого ефекту як лист Капиці не мав. Ми ніколи не дізнаємося, що було написано в листі Кравчука до Сталіна, і ким був той військовий, який до нього приходив, – скоріше за все це був не військовий, а енкаведист.

Досудове слідство велося таким же способом, як і кампанія шельмування. Для прикладу: роззброєння царської поліції в Києві, в якому в перші дні після лютневої революції 1917 року брав участь Кравчук, стала для слідчого військовою службою в армії Центральної Ради, термінологічна діяльність – контрреволюційною діяльністю на культурно-ідеологічному фронті, а оздоровчо-спортивні групи при Академії наук – підпільними терористичними загонами.

23 вересня 1938 р. на закритому засіданні Військової Колегії Верховного Суду СРСР – «тройки», як тоді казали, яке продовжувалося всього лише 1,5–2 хвилини, Кравчука засудили до 20 років тюремного ув'язнення з конфіскацією майна. В останньому слові підсудний попросив лише дати йому можливість завершити розпочату наукову працю в галузі математики.

Ув'язнення Михайло Кравчук відбував в таборі на золотодобувній копальні Мальдяк у Магаданській області. Від в'язнів, які там перебували й лишилися живими знаємо, що у вільний від роботи час Кравчук обдумував і записував на листочках паперу якісь математичні формули, а листочки здавав начальникові табору. Куди ділися ці записи Кравчука – невідомо. Помер Михайло Пилипович у таборі на Колімі 9 березня 1942 року, на 51-му році життя. Від людини залишився лише короткий запис у тюремному журналі: «Зек Кравчук М. Ф., личное дело № 238943, зарыт на глубине 1,5 метра головой на запад, от командировки 1250 метров на север». Могила, якщо й була, не збереглася, точне місце де лежать кості Кравчука невідоме.

Так Україна втратила одного зі своїх відданих синів, а світова математична наука – одного з видатних вчених, життя якого обірвалося в розквіті таланту.

Роман Мисак

Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології
Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕКСТОВЕ МАРКУВАННЯ ТОВАРІВ

© Мисак Р. Т., 2013

*Державною мовою в Україні є українська мова
(ст. 10 Конституції України,
редакція станом на 12.06.2013)*

Поштовхом до цього термінологічного дослідження стало повідомлення в засобах масової інформації [14] про рішення одного із судів м. Львова у справі Л. проти Samsung Electronics в Україні. Позивач у своїй заяві ґрунтувався на ст. 15 Закону «Про захист прав споживачів» і ст. 26 Закону «Про основи державної мовної політики»¹, відповідно до яких маркування на товарах має бути здійснено насамперед державною мовою. Претензії позивача, зокрема, стосувалися текстових написів не державною мовою на панелі керування придбаної ним пральної машини «Samsung». Однак суд вирішив, що нанесення текстових написів не державною мовою на панелі керування побутової техніки не є порушенням прав споживача й українського законодавства, а самі текстові написи трактував як елементи дизайну машини, а не маркування. У зв'язку з цим виникає два питання: якою мовою потрібно здійснювати текстове маркування товарів? та – які текстові написи на товарах підпадають під поняття **маркування**? Щодо першого питання є однозначна відповідь на офіційній

¹ «Маркування товарів, інструкції про їх застосування тощо виконуються державною мовою і регіональною мовою або мовою меншини. За рішенням виробників товарів поруч із текстом, викладеним державною мовою, може розміщуватися його переклад іншими мовами» (ч. 3 ст. 26 Закону України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI від 03.07.2012.)